

SOROKINNING SOTSIAL STRATIFIKATSIYA NAZARIYASI

Tojiddinova Marjona Asfandiyor qizi

tojiddinovamarjona65@gmail.com

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi talabasi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Pitir Sorokinning sotsial stratifikatsiya nazariyasi ilmiy tahlil qilinadi. Sorokinning fikricha, ijtimoiy stratifikatsiya jamiyatni qatlamlarga ajratish orqali ijtimoiy tartibni ta'minlaydi va jamiyat ichidagi tabaqalanish mexanizmlarini tushuntiradi. Nazariyada qatlamlar o'rtasidagi farqlar, ularning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy mavqe orqali shakllanishi, hamda ijtimoiy harakatchanlikka ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada Sorokinning nazariyasi zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar bilan solishtirilib, uning amaliy ahamiyati va cheklovlari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Sorokin, sotsial stratifikatsiya, ijtimoiy qatlam, ijtimoiy harakatchanlik, ijtimoiy tengsizlik, ijtimoiy tartib, jamiyat tuzilmasi, iqtisodiy va siyosiy mavqe.*

KIRISH

Jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi doimo qatlamlarga ajratilgan va bu qatlamlar ijtimoiy stratifikatsiya orqali shakllanadi. Pitirim Sorokin bu jarayonni tizimli ravishda tahlil qilib, ijtimoiy stratifikatsiyaning nazariy asoslarini ishlab chiqqan. Uning fikricha, ijtimoiy qatlamlar o'zaro iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy mavqe orqali farqlanadi va bu farqlar jamiyatdagi hokimiyat, resurslar va imkoniyatlar taqsimotini belgilaydi.

Sorokinning nazariyasi nafaqat qatlamlar o'rtasidagi farqlarni, balki ijtimoiy harakatchanlikni ham tushuntiradi. Bu nazariya asosida jamiyatdagi tengsizlik, tabaqalanish mexanizmlari va ularning barqarorligi tahlil qilinadi. Shu sababli Sorokinning sotsiologik yondashuvi zamonaviy ijtimoiy ilm-fan uchun muhim ilmiy manba hisoblanadi va turli jamiyatlardagi ijtimoiy jarayonlarni chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Sorokinning ijtimoiy stratifikatsiya nazariyasi jamiyatni qatlamlarga ajratishda nafaqat iqtisodiy va siyosiy mezonlarni, balki madaniy, diniy va etnik faktorlarni ham hisobga oladi. U qatlamlar o'rtasidagi ijtimoiy farqlarni dinamik jarayon sifatida ko'rib, ularning vaqt o'tishi bilan o'zgarishini va ijtimoiy harakatchanlik orqali yangi tuzilmalarni hosil qilishini ta'kidlaydi. Shuningdek, Sorokin stratifikatsiya jarayonini jamiyatning barqarorligi va rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim omil sifatida talqin qiladi, bu esa uning

nazariyasini zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar uchun asosiy ilmiy manbaga aylantiradi.

Metod va materiallar. Ushbu tadqiqot tarixiy-sotsiologik va nazariy-tahliliy yondashuvlar asosida olib borildi. O'rganish jarayonida quyidagi metodlar qo'llanildi:

1. Tarixiy-sotsiologik metod – Sorokinning stratifikatsiya nazariyasi va uning rivojlanish tarixini o'rganish, nazariy g'oyalarni kontekstual va zamonaviy tadqiqotlar bilan solishtirish imkonini berdi.⁶¹

2. Komparativ metod – ijtimoiy qatlamlar va stratifikatsiya shakllarini turli jamiyatlar va davrlarda taqqoslash orqali umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi.⁶²

3. Kontent-tahlil – Sorokinning asarlari va zamonaviy sotsiologik tadqiqotlar matnlari tahlil qilinib, stratifikatsiyaning ijtimoiy harakatchanlik va ijtimoiy tengsizlik bilan bog'liqligi o'rganildi.⁶³

Tadqiqot materiali sifatida Pitirim Sorokinning klassik asarlari, zamonaviy sotsiologik maqolalar, monografiyalar va statistik ma'lumotlar asos qilib olindi.

Adabiyotlar tahlili. Pitirim Sorokin sotsial stratifikatsiya nazariyasida jamiyatni qatlamlarga ajratish mexanizmini tizimli ravishda tushuntiradi. U ijtimoiy qatlamlarni iqtisodiy, siyosiy, madaniy va etnik mezonlar asosida tasniflaydi. Sorokinning fikricha, stratifikatsiya jamiyatning barqarorligi va ijtimoiy tartibini ta'minlaydi, shuningdek, ijtimoiy harakatchanlikning darajasi va shakllanish mexanizmini belgilaydi.⁶⁴

Nazariyada qatlamlar o'rtasidagi farqlar dinamik jarayon sifatida ko'riladi; ular vaqt o'tishi bilan o'zgaradi va yangi qatlamlar hosil bo'lishiga sabab bo'ladi. Stratifikatsiya jarayoni jamiyat ichidagi resurslar, hokimiyat va imkoniyatlarning taqsimlanishiga bevosita ta'sir qiladi. Shu bois, Sorokin yondashuvi nafaqat tarixiy jamiyatlarda, balki zamonaviy ijtimoiy tizimlarda ham ijtimoiy tengsizlik va tabaqalanishni tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy tadqiqotlarda Sorokinning nazariyasi Giddens va Scottning ishlari bilan qo'llab-quvvatlanadi. Ular stratifikatsiya jarayonlarini nafaqat iqtisodiy va siyosiy kontekstda, balki ijtimoiy kapital, ta'lim, kasbiy mavqe va gender asosida ham tahlil qiladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki,

⁶¹ Sorokin P. Social and Cultural Dynamics. — Boston: Porter Sargent, 1957.

⁶² Giddens A. Sociology. — Cambridge: Polity Press, 2013.

⁶³ Scott J. Social Stratification and Inequality. — London: Routledge, 2020.

⁶⁴ Friedman J. The Sociology of Social Stratification. — New York: Praeger, 2010.

Sorokinning nazariyasi jamiyatdagi ijtimoiy qatlamlararo harakatchanlikni va ijtimoiy tengsizlikni tushunish uchun mustahkam ilmiy asos yaratadi.⁶⁵

Shuningdek, Sahlins va Mann kabi antropolog va tarixchilar Sorokinning nazariyasini boyitish orqali ijtimoiy qatlamlar va hokimiyat strukturalarining tarixiy va madaniy o'zgarishlarini ko'rsatadilar. Masalan, Mann ijtimoiy hokimiyat va stratifikatsiya evolyutsiyasini tarixiy kontekstda tahlil qilib, Sorokin nazariyasining amaliy va tarixiy qo'llanilishini mustahkamlaydi.⁶⁶

Keng qamrovli tahlil shuni ko'rsatadiki, Sorokinning sotsial stratifikatsiya nazariyasi ijtimoiy qatlamlar, ularning farqlari, resurslar va hokimiyat taqsimoti hamda jamiyatning barqarorligi va harakatchanligini chuqur tushunishda asosiy ilmiy vosita sifatida xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. Sorokinning sotsial stratifikatsiya nazariyasi ijtimoiy qatlamlar va stratifikatsiya jarayonlarini tizimli yondashuv orqali tushuntiradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Sorokin qatlamlar o'rtasidagi farqlarni nafaqat iqtisodiy va siyosiy mezonlarda, balki madaniy, etnik va dini faktorlar bilan ham bog'laydi. Bu yondashuv jamiyatdagi ijtimoiy tartib, barqarorlik va resurslar taqsimoti jarayonlarini tushunishda keng imkoniyat beradi.

Kengaytirilgan adabiyot tahlili shuni ko'rsatadiki, Sorokinning nazariyasi jamiyatdagi ijtimoiy harakatchanlikni, qatlamlararo o'zgarishlarni va tengsizlikni tahlil qilishda asosiy ilmiy vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, Giddens va Scottning ishlari Sorokinning yondashuvini zamonaviy kontekstda qo'llab, ijtimoiy qatlamlar va stratifikatsiya jarayonlarini gender, ta'lim va kasbiy mavqe orqali ham tahlil qiladi.

Shuningdek, Sahlinsning tarixiy va antropologik tadqiqotlari Sorokinning nazariyasini boyitib, ijtimoiy stratifikatsiyaning madaniy va tarixiy kontekstlarda qanday shakllanganini ko'rsatadi. Izlanish shuni ko'rsatadiki, stratifikatsiya jarayoni vaqt o'tishi bilan o'zgarib, yangi qatlamlar va hokimiyat tuzilmalarini hosil qiladi, bu esa ijtimoiy harakatchanlik va jamiyat evolyutsiyasini tushunishda muhimdir.⁶⁷

Natijalar shuni isbotlaydiki, Sorokinning yondashuvi nafaqat nazariy jihatdan ahamiyatli, balki amaliy tadqiqotlar va ijtimoiy siyosatni shakllantirishda ham qo'llanilishi mumkin. Stratifikatsiya va ijtimoiy qatlamlarni tahlil qilish orqali jamiyatdagi tengsizlikni aniqlash, resurslarni

⁶⁵ Scott J. Social Stratification and Inequality. — London: Routledge, 2020.

⁶⁶ Mann M. The Sources of Social Power, Volume 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012.

⁶⁷ Sahlins M. Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 1981.

adolatli taqsimlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash bo'yicha ilmiy asos yaratish mumkin.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Pitir Sorokinning sotsial stratifikatsiya nazariyasi jamiyatni qatlamlarga ajratish, ijtimoiy farqlarni tushuntirish va stratifikatsiya jarayonlarini tahlil qilishda muhim ilmiy asos sifatida xizmat qiladi. Sorokin ijtimoiy qatlamlarni iqtisodiy, siyosiy, madaniy, diniy va etnik mezonlar orqali tasniflab, ularning jamiyatdagi barqarorlik, tartib va resurslar taqsimotiga ta'sirini ochib beradi.

Nazariya shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy stratifikatsiya nafaqat tarixiy jamiyatlarda, balki zamonaviy ijtimoiy tizimlarda ham ijtimoiy harakatchanlik, tengsizlik va jamiyat evolyutsiyasini tushunishda asosiy vosita hisoblanadi. Tadqiqot natijalari Sorokinning nazariy yondashuvining amaliy va nazariy ahamiyatini tasdiqlaydi: u ijtimoiy qatlamlararo farqlarni aniqlash, ijtimoiy siyosatni shakllantirish va resurslarni adolatli taqsimlash uchun ilmiy poydevor yaratadi.

Shuningdek, antropologik va tarixiy tadqiqotlar (Sahlins, Mann) Sorokinning nazariyasini boyitib, stratifikatsiya jarayonining madaniy va tarixiy kontekstlarda qanday shakllanishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, zamonaviy sotsiologlar (Giddens, Scott, Friedman) uning yondashuvini kengaytirib, ijtimoiy qatlamlarni ta'lim, kasbiy mavqe va gender asosida tahlil qilish imkonini beradi.

Umuman olganda, Sorokinning sotsial stratifikatsiya nazariyasi jamiyatdagi qatlamlararo farqlarni tushunish, ijtimoiy tengsizlikni aniqlash va jamiyatning barqarorligini mustahkamlashda ilmiy va amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sorokin P. Social and Cultural Dynamics. — Boston: Porter Sargent, 1957.
2. Giddens A. Sociology. — Cambridge: Polity Press, 2013.
3. Scott J. Social Stratification and Inequality. — London: Routledge, 2020.
4. Friedman J. The Sociology of Social Stratification. — New York: Praeger, 2010.
5. Mann M. The Sources of Social Power, Volume 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
6. Sahlins M. Historical Metaphors and Mythical Realities: Structure in the Early History of the Sandwich Islands Kingdom. — Ann Arbor: University of Michigan Press, 1981.

